

**АСОСҶОИ НАЗАРИЯВИИ ШАРТҶОИ
ПЕДАГОГИИ МУТАНОСИБГАРДОНИИ
МУНОСИБАТҶОИ ОМУЌЗГОР ВА
ХОНАНДА ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМ**

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ
ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ
ВЗАИМООТНОШЕНИЙ УЧИТЕЛЯ И
УЧАЩЕГОСЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ
ПРОЦЕССЕ**

**THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE
PEDAGOGICAL CONDITIONS OF THE
RELATIONSHIP BETWEEN THE
TEACHER AND THE STUDENT IN THE
EDUCATIONAL PROCESS**

Пиров Ҳочибой Пирмахмадович, муаллими кафедраи педагогикаи иҷтимоӣ ва касбии МДТ “ДДХ ба номи акад. Б. Гафуров” (Тоҷикистон, Хуҷанд)

Пиров Ходжибой Пирмахмадович, преподаватель кафедры социальной и профессиональной педагогики ГОУ «ХГУ имени акад. Б. Гафурова» (Таджикистан, Худжанд)

Pirov Khodzhiboy Pirmakhmadovich, lecturer of the department of social and professional pedagogy, SEI “KSU named after acad. B. Gafurov” (Tajikistan, Khujand), **E-mail:** uchzaphgu@mail.ru

Вожаҷои калидӣ: комплекс, мутаносибгардонӣ, ҳамгиро, манавиёт, шахсият, мактаббача, категория, педагог

Дар мақола доир ба асосҳои назарии шароити омӯзишӣ барои эҷоди таъодул дар равобити муаллим ва хонанда дар фароянди омӯзиши сухан меравад. Тазаккур меравад, ки рифоҳи психологию педагогӣ чунин ҳолати ахлоқию этиқии кормандони муассисаи таълими, ки дар он шавқу рағбат ва ниёзҳои субъектҳои раванди таълиму тарбия шароити беруниву дохилии маиши ҳаёти онҳо, таассуроти равонӣ, муносибат ба якдигар, ба таҳсил, ба кор ва ба рӯйдодҳои атроф мутаносибан рушд ёфта, ба инбат гирифта мешаванд. Дар мақола собит мешавад, ки рифоҳи психологию педагогиро созгорӣ, ҳадафмандӣ ва ҳамгироии самтҳои асосӣ, усулу шаклҳои мусоидати педагогӣ ба баландшавии сатҳи мутаносибии муносибатҳои тарафайни омӯзгор ва хонанда таъмин менамояд.

Ключевые слова: комплекс, гармонизация, интеграция, духовность, личность, школьник, категория, педагог

В статье психологическое благополучие рассматривается как определяющее условие воспитания личности. Под ним понимается морально-эмоциональное состояние коллектива образовательного учреждения, в котором учитываются интересы и потребности субъектов учебно-воспитательного процесса как во внешних и бытовых условиях их жизнедеятельности, так и их душевные впечатления, и отношение друг к другу, к учебе, к работе, к окружающим событиям будут соответственно развиваться и удовлетворяться. В нашем исследовании психолого-педагогическое благополучие обеспечивается гармоничностью, целенаправленностью и интеграцией основных направлений, методов и форм педагогической помощи для повышения уровня соразмерности взаимоотношений педагога и ученика.

Key words: complex, harmonization, integration, spirituality, personality, student, category, teacher, discoverer

In this scientific article, psychological prosperity is considered as a determining condition for the upbringing of a personality. It is understood as “the moral and emotional state of the staff of an educational institution, which takes into account the interests and needs of the subjects of the educational process both in the external and domestic conditions of their life, and in emotional impressions, attitudes towards each other, to study, to work, to surrounding events will be developed and satisfied accordingly. In our study, psychological and pedagogical prosperity is ensured by harmony, purposefulness and integration of the main directions, methods and forms of pedagogical assistance to increase the level of proportionality in the relationship between the teacher and the student.

Комплекс - (аз лот. complex - робита, мувофиқат) - тамомияти объективӣ, ки аз маҷмӯи ашё, падидаҳо ё ҳосиятҳо ҳосил гардида, ба ҳолати ягонагӣ, мувофиқат, ботартибӣ, созгории ғаёлонаи унсурҳо оварда шудааст, ки мутаносиб мегардад. Мутаносибгардии маҷмӯъ (комплекс) на танҳо муташаккилии он аст, балки ба сифати омили баланд намудани натиҷабахшии раванди педагогии муносибатҳои омӯзгор ва мактаббача фаҳмида мешавад.

Барои муайян ва мутаносиб гардонидани маҷмӯи шартҳои педагогии муносибатҳои омӯзгор ва хонанда ба мафҳуми «шароит, шартҳо» муроҷиат бояд кард, ки зеро онҳо «маҷмӯи объектҳои барои пайдоиш, мавҷудият ё тағйирёбии объекти мазкур зарурро» мефаҳмам [8, с.286]. Байни шартҳо робитаи муносибатҳои мустақим ва номустақим вучуд доранд ва ақаллан як маҷмӯи камтарини объектҳои мавҷуд аст, ки дар он объектҳои мазкур зарур мебошад. Чунин маҷмӯи «шартҳои педагогӣ» номида мешавад. Вобастагии байни шартҳои педагогӣ механикӣ нест, зеро чизҳои матлуб ва зарур дар сатҳи ҷамъиятӣ аксар вақт муҳолифи ҳамдигар мешаванд, ки инсон чунин ихтилофро тариқи интихоби воситаҳои такрор ва инкишоф, мувофиқи идеалҳои худ ҳал мекунад. Ин шартҳо хусусияти ҳамгиро доранд, яъне таърихан ташаккул меёбанд ва дар педагогика ҳамчун шакли шуури ҷамъиятӣ дар намуди тасаввурот ва образҳои сабт мешаванд. Аз ин ҷо, маҷмӯи мутаносиб мегардад, ки дар он ҳар як шарт зарур буда, тамоми шартҳо дар якҷоягӣ барои амалисозии муносибатҳои арзишии омӯзгорон ва хонанда қофӣ мебошанд. Мо чунин мепиндорем, ки сатҳи мутаносибшавии муносибатҳои омӯзгор ва хонанда зимни риояи чунин шартҳои педагогӣ баланд хоҳад шуд:

1) ба назар гирифтани ҳаракати хонанда ба арзишҳои маънавию ахлоқӣ, ки аз фарогирӣ ва бунёди арзишҳо дар вазъияти аксиологӣ иборат аст; 2) махсусияти фаъолияти рефлексивии онҳо, ки ба азхудкунӣ ва ҷустуҷӯи мазмунҳои шахсии арзишҳо равона гардидааст; 3) имконияти интихоб ва бунёди арзишҳои шахсан ва аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳим аз тарафи мактаббачагон ва амалисозии онҳо дар кирдор, рафтор, муносибатҳо; 4) мусоидати педагогӣ ба баландшавии омодагии мактаббачагон барои муносибатҳои арзишии мутақобил, ки аз роҳбарӣ то ҳамроҳӣ, кӯмак ва дастгирӣ инкишоф меёбад.

Дар ошкорсозии маҷмӯи шартҳои педагогӣ мо ба натиҷаҳои корҳои илмии С.А.Биков, О.А.Воробёва, В.М.Даринская, С.П.Куваев, Л.Г.Пашенко, Н.А.Соловёва ва дигарон таъҷиб намудем, ки ҷиҳатҳои гуногуни фароҳам овардани шароити мутаносибгардонии равандҳои педагогиро таҳқиқ намудаанд.

Андозаи инфиродигардонӣ ва иҷтимоигардонӣ ҳамчун шартҳои ягонагии мутаносибӣ таҷрибаи инфиродӣ ва коллективии шахсият ҳамчун мувофиқат, робитаи мутақобил, ҳамгироӣ ва тақдими ҳамдигари онҳо фаҳмида мешавад. Ба чунин шартҳо инҳо мансубанд: самтгирии шахсият ба арзишҳои умумиинсонӣ, андӯхтани таҷрибаи таассуроти якҷоя дар раванди рушди шахсият, таҳриқи фаъолнокии ботинӣ ва зохирии шахсият, танзими таъсироти муҳит ба рушди шахсият, озодии шахсият дар интихоби андозаи таносуби таҷрибаи инфиродӣ ва коллективӣ. Азбаски таносуби диалектикий мундариҷаи мутаносибгардонии муносибатҳои омӯзгор ва хонанда афзалияти ҷузъӣ маънавию ахлоқиро пешбинӣ менамояд, мо исботи он нуктаро ба назар гирифтаем, ки мутаносибгардонии шартҳои тарбияи маънавию ахлоқии мактаббачагон дар низомҳои хонанда-волидайн, хонанда-педагог, хонанда-ҳамсол, мактаббача-маънавиёту ахлоқ, рӯҳ ва ҷисми кӯдак боиси баланд шудани сатҳи самаранокии фаъолияти омӯзиши мегардад.

Шартҳои аз ҷониби мо пешниҳодшудаи мутаносибгардонии муносибатҳои омӯзгор ва хонанда бо ғояи мутаносибгардонии қобилият ва эҳтиёҷоти шахсият [7], робитаи мутақобили ҷанбаҳои зеҳнӣ ва ҷисмонии рушди мутаносибӣ инсон тариқи самтҳои солимкунанда, машқдиханда, таҳсилотӣ дар раванди тарбияи ҷисмонии мактаббачагонӣ хурдсол мувофиқат дорад. Ба робитаи зичи фаъолнокии зеҳнӣ ва ҳаракатӣ, яқлуктӣ ҳаёти шахсӣ ва фарҳангӣ ҳамчун «инсоншавии мутаносиб» таваҷҷуҳи моро В.М.Букатов ҷалб менамояд.

Шартҳои муайянкунандаи тарбияи шахсияти мутаносиб рифоҳи психологӣ шуморида мешавад. Зеро он «чунин ҳолати ахлоқию эмотсионалии коллективи муассисаи таълимӣ фаҳмида мешавад, ки дар он шавқу рағбат ва эҳтиёҷи субъектҳои раванди таълиму тарбия ҳам аз ҷиҳати шароити зохирию маишии ҳаёти онҳо, ҳам аз ҷиҳати таассуроти равонӣ, муносибат ба якдигар, ба таҳсил, ба кор, ба рӯйдодҳои атроф мутаносибан рушд ёфта, қонеъ мешаванд». Ин таъриф бо тавсифи иқлими психологӣ коллектив ҳамчун қаноатмандии аъзои он аз хусусияти муносибатҳои мутақобил, раванди меҳнат, сатҳи роҳбарӣ; рӯҳияи психологӣ дар коллектив ҳукмрон; мавҷудияти ҳамдигарфаҳмӣ; иштирок дар идоракунии ва худидоракунии; муттафиқӣ дар атрофи ҳадафҳои фаъолият; интизоми бошуурона; маҳсулнокии кор ҳамоҳанг аст. Дар таҳқиқоти мо рифоҳи психологӣ педагогиро созгорӣ, ҳадафмандӣ ва ҳамгироии самтҳои асосӣ, методу шаклҳои мусоидати педагогӣ ба баландшавии сатҳи мутаносибии муносибатҳои тарафайни омӯзгор ва хонанда таъмин менамояд.

Дар асоснок намудани маҷмӯи шартҳои педагогии мутаносибгардонии муносибатҳои омӯзгор ва хонанда мо ба назарияи раванди томи педагогӣ (Ю.К.Бабанский, М.А.Данилов, В.С.Илин, В.М.Коротков, В.В.Краевский, Ю.П.Сокольников ва диг.) таъҷиб намудем. Чунонки мо

дар фасли қаблӣ муайян кардем, мувофиқи методи таҳлили низомӣ-сохторӣ, маърифати чузъҳо барои донишҳо оид ба падидаи том замина фароҳам меорад. Ба ғайр аз ин, В.А.Якунин дуруст қайд мекунад, ки ҳайати функсионалӣ дар равандҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла, педагогӣ якхела аст. Равандҳои иҷтимоӣ қобиланд, ки рафторро тавсиф намуда, ин тавсифҳоро ба сифати қоидаҳо, принципҳо, алгоритмҳо истифода баранд [10, с.196]. Ин имкон медиҳад, ки арзишҳои шахсият ва ҷомеа амсиласозӣ шаванд. Дар худсозмондихии раванд *самтгирии ҳадафноки* он нақши асосӣ дорад. Дар асоси дарки он мусбат мутаносиб гардидани муносибатҳои омӯзгор ва хонанда имконпазир мешавад. Инак, муносибати арзишӣ бояд ба рушди мутаносиби шахсият нигаронида шавад. Дар амалисозии он назардошти хусусиятҳои ҳаракати мактаббачагон ба арзишҳои маънавию ахлоқӣ зарур аст, ки аз фарогирӣ ва бунёди арзишҳо дар вазъияти аксиологӣ иборат мебошад. Муайян мекунем, ки то кадом дараҷаи ин шартҳои педагогӣ барои объекти омӯхташаванда зарур аст.

Мутаносибгардонии арзишии муносибатҳои омӯзгор ва хонанда дар асоси амсила амалӣ гардида, дар чузъҳои сохтори он сурат мегирад. Аммо механизмҳои интериоризатсия (гузариш аз шаклҳои зоҳирии таҷассуми субъект ба механизмҳои дохилии танзими рӯҳ), бунёд ва экстраоризатсия (гузариши амал аз ҷанбаи дохилӣ ба беруна) арзишҳо ба ақидаи мо барои мутаносибгардонии муносибатҳои омӯзгор ва хонанда нокифоя мутобик шудаанд. Ин муаммо муфассал баррасӣ менамоем.

Рушди шахсият дар инсон азхудкунӣ, тавлиди низоми арзишҳои барои ӯ шахсан муҳимро пешбинӣ менамояд. Қонуни ирсии рушди фарҳангӣ таъкид менамояд, ки «ҳама гуна функция дар рушди фарҳангии кӯдак дар сахна ду маротиба, дар ду ҷанба зоҳир мешавад: аввал - иҷтимоӣ, сипас - психологӣ; аввал байни одамон ҳамчун категорияи байнишахсиятӣ (интерпсихикӣ), [4, с.27] сипас дар ботини кӯдак ҳамчун категорияи дохилиравонӣ (интрапсихикӣ)». Арзиш ҳамчун анғезаи фаъолият нерӯ мегирад, вақте ки интиқоли тасаввуроти ҷамъиятӣ ба шуури инсонӣ алоҳида - интериоризатсия - боиси табиқи арзишҳои умуминсонӣ ба функцияҳои олии рӯҳии фард мегардад. Механизми интериоризатсия имкон медиҳад, ки динамикаи эҳтиёҷоти маънавии шахсият фаҳмида шавад: ин ё он арзиш дар он ҳолат объекти эҳтиёҷи шахсият мегардад, ки агар фаъолияти ҳадафмандона оид ба ташкил, интиқоли объектҳо ва фароҳам овардани шароите амалӣ гардад, ки зарурати дарк ва баҳодихии онро аз ҷониби шахсият ба миён орад. Аммо шахсият мазмунҳо, арзишҳоро не танҳо инъикос менамояд, балки ба вучуд меорад. Аз ин ҷо, муносибати арзиширо мо ҳамчун раванди ҳадафмандонаи интериоризатсия ва бунёд, экстериоризатсия дар асоси инъикос ва тавлиди арзишҳо баррасӣ менамоем.

Барои тавзеҳи ин масъала ба ғояи тавассути «панҷараи психологӣ» мувофиқ кардани сохтори иҷтимоию ахлоқӣ ва психологӣ шахсият ва сохтори фаъолияти низомофаранда таҷа намуда, мо як қатор соҳаҳои (сохтор) шахсияти том ва фаъолияти ахлоқии мактаббачагонро дар мутаносибгардонии муносибатҳо муқаррар кардем:

1. *Соҳаи когнитивӣ*, ки дар сохтори он фарогирӣ мафҳумҳои «арзиш», «худмуайянкунӣ», «ахлоқ», «маънавият» ва ғайра аз ҷониби мактаббачагон мавқеи муҳим дорад. Муносибати шахсият дар дарки аҳамият, дараҷабандии арзишҳо зоҳир гардида, ҳамчун бартараф кардани мушкилот дар раванди дарки амалҳои анҷомёфта инкишоф меёбад. Дар рафти рефлексия, ҳангоми фарогирӣ воситаҳои фаъолият гузариш ба мустақилият амалӣ мегардад. Зимни амалисозии маҷмӯи ин ва принципҳои дигар: коллективият, проблеманокӣ бо мақсади худмуайянкунӣ рушд ва худинкишофдихии мактаббачагони синфҳои болоӣ амалӣ мешавад: «парвариш», болоравӣ, фаъолнокӣ, хусусияти ба шахсият ва иҷтимоӣ нигаронидаи муносибатҳои байни онҳо.

2. *Соҳаи зеҳнӣ*, ки ба он ҳаҷми зарурӣ, амиқӣ, муассирии донишҳо оид ба арзишҳо хос мебошад. Аммо ё бо инкишофи танҳо соҳаи когнитивию зеҳнӣ маҳдуд метавон шуд? Гап дар он аст, ки раванди муносибатҳои арзишӣ аз донишҳои азхудшудаи фанӣ, маҳорат ва воситаҳои амал фарқ мекунад. Дар ин маврид чунин азхудкунӣ чараён дорад, ки дар натиҷаи он воқеаи шудани анғезаҳо ва эҳтиёҷот, дигаргуншавӣ, ба ҳам тобеъ гардидани онҳо дар асоси арзишҳо, ҳосилшавии мазмунҳо рӯй медиҳад, ки бидуни он дониш ҳамчун «посанги зеҳнӣ» боқӣ мемонад [3].

☐ соҳаи анғезишӣ (мотиватсионӣ), ки нерӯи ҳаракатдихандаи рушди шахсият буда, ба инкишофи эҳтиёҷоти шахсӣ ва ҷамъиятӣ мусоидат мекунад, ки дар лаҳзаи қонеъ шудан аз байн

намераванд, балки ба сатҳи нав, баландтар мегузаранд. Фаъолшавии на танҳо ангезаҳои маълум, балки ангезаҳои воқеан амалкунанда зарур аст. Донистани он, ки чӣ кор бояд кард, ба қадом арзишҳо кӯшиш бояд намуд, - ҳоло маъноӣ хоҳиши амаликунии онҳоро надорад. Ташкилаҳои нави ангезишӣ дар раванди мутаассиршавӣ пайдо мешаванд (Л.И.Божович, П.Я.Галперин, А.Н. Леонтев[6], С.Л. Рубинштейн, В.Н. Мясисев[8], В.Э. Чудновский). Ин раванд дар ҳаёти воқеии инсон амалӣ гардида, инкишофи соҳаи ангезишӣ ҳамроҳ бо эҳсосот сурат мегирад;

▣ соҳаи эмотсионалии шахсияти мактаббача, ки дар муносибат ба арзишҳо дар асоси таассурот инъикос меёбад. Тавзеҳи ин матлабро психологҳо анҷом додаанд: предмете (ҳадаф, муносибат, арзиш), ки давомнок ва уствор бо эҳсосоти мусбат пур шудааст, ба ангезиш табдил меёбад. Дар ҳолати баръакс механизмҳои интериоризатсия, тавлиди арзишҳои инсонпарварона ба кор намебароянд, «тахсилоти берӯх рӯхро мекушад»[2,с.202]

3. *Соҳаи иродаӣ*, ки дар мактаббачагон инкишоф ва воқеӣ гардидани сифатҳои шахсӣ, мисли ташаббус, тамкин, мустақилият, часорат, суботкорӣ, боинтизомӣ, коллективизм, принципнокӣ дар ҳимояи арзишҳои макбулро ифода менамояд. Дар ин маврид на танҳо ҳадафгузори шахсият, балки чигунагии амалӣ намудани он, корҳои муҳим аст, ки ӯ барои расидан ба ҳадаф анҷом медиҳад. Шахсият (мувофиқи ақидаи Д.Н.Узнадзе) аз ҳамон лаҳзае оғоз меёбад, ки эҳтиёҷоти худро на бо қонеъ гардонидани онҳо, балки бо одамони дигар мувофиқ мегардонад, вақте ки барои идоракунии эҳтиёҷу ҳиссиёти худ ирода зоҳир мекунад. Психологҳо қайд мекунанд, ки дар фаъолияте, ки фард масъулиятро пурра ба дӯши худ мегирад, рушди шахсият рӯй медиҳад. Дар айни замон шахсият дар вазъияте фаъолнокиро зоҳир карда метавонад, ки фаъолият ё муошират ба ангежаву ҳиссиёти ӯ мувофиқ нестанд, масалан, дар ҳолати ноқомӣ, дастгирӣ наёфтани. Он гоҳ худтанзимкуни ба кор даромада, худи субъект ва меъёрҳои субъективии баҳодихӣ ӯ ба сифати баҳодиханда зоҳир мешаванд.

4. *Соҳаи худтанзимкуни*, ки ба он дарк гардидани арзишмандии ҳуқуқ барои интиҳоб аз ҷониби шахсият хос буда, дар софдилӣ, худбаҳодихӣ, худтанқидкуни, маҳорати мувофиқ гардонидани худ ба намуна, рефлексия ва ғайра зоҳир мешавад. Худтанзимкуни дар мувофиқат бо формулаи тавассути ботин падида омадани ҷанбаи зоҳирӣ амалӣ мегардад: он ҳамчун низоми таъмини ботинии самтгирии амал зимни мавҷудияти шароит, имконият, вазифаҳои беруна падида меояд. Дар раванди худтанзимкуни ягонагии ҷанбаҳои маърифатӣ, ҳиссӣ, маъноӣ, ангежавӣ ва иродаӣ ифода ёфта, фаъолнокии субъект муқаррар мешавад, ки бо хусусиятҳои инфиродии шахсият тақвият меёбад.

▣ *соҳаи ашӣ-амалӣ*, ки ба он қобилияти шахсият барои рафтору кирдор дар асоси арзишҳо (зоҳир намудани муносибати инсонгароёна ва софдилона ба воқеият, маҳорати баҳодихӣ мундариҷаи кирдорҳо) хос мебошад. Психологҳо қайд мекунанд, ки на ҳама гуна фаъолият қобилиятро инкишоф медиҳад ва на ҳамаи қобилияти пайдошуда ба рушди шахсият дар маҷмӯъ оварда мерасонанд [3]. Шахсият он воситаи татбиқи қобилияти худро интиҳоб менамояд, ки ба инкишофи соҳаи экзистенциалӣ вобаста буда, омодагии ӯро ба фарогирии навҳои муайяни фаъолият ва амалисозии бомуваффақияти онҳо дар асоси арзишҳо ифода менамояд;

▣ *соҳаи экзистенциалӣ*, ки инкишофи арзишҳои зеринро тақозо мекунад: масъулиятшиносӣ, кӯшиш барои худтақвимдихӣ, муносибати инсонгароёна ба худ ва дигарон, ғамхорӣ нисбат ба зебоии андешаҳо, суҳанон ва рафтор.

Ҳамин тавр, рушди сохторҳои ахлоқӣ, иҷтимоӣ ва психологӣ худро ва самтгирии муносибатҳои арзиширо муайян мекунад. Дидгоҳи мо аз мутаносибгардонии муносибатҳо, ҳамгироии унсурҳои инфиродӣ ва иҷтимоӣ иборат аст. Агар дар тамоми соҳаҳои шахсият ҷузъҳои муқарраршуда инкишоф дода шаванд, фарогирии арзишҳои маънавию ахлоқӣ аз ҷониби мактаббачагон амалӣ мегардад. Тамоми соҳаҳои муносибати таҳқиқшаванда ба якдигар вобастаанд ва иҷрои маҷмӯи амалҳои ҳадафмандонаро дар пайдарпайии мантиқӣ тақозо мекунанд: 1) ташкили фаъолияти ахлоқӣ ва муошират бо мақсади ҳамгирӣ, шиддатёбии сохтори психологӣ, иҷтимоию ахлоқии шахсияти мактаббачагон ва ҷузъҳои раванди муносибатҳои арзишӣ; 2) таҳлил ва аз сар гузаронидани вазъияти аксиологӣ, интиҳоби намунаҳои кирдор, рафтори ахлоқӣ; 3) ташкил ва ангезиши меҳнати коллективӣ.

Марҳалаҳо роҳу воситаҳои фарогирии арзишҳои маънавию ахлоқиро аз ҷониби мактаббачагон дар *таълим, тарбия ва инкишоф* таъйин мекунанд, ки дар як низом барои ҳадафи умумӣ муттаҳид мешаванд.

ПАЙНАВИШТ:

1. Абдуллаев, С. Развитие высшего образования в Таджикистане / С. Абдуллаев. – Худжанд. 1996. – 238 с.
2. Абульханова- Славская, К.А. Стратегия жизни.-М.: Мысль, 1991. - 299с.
3. Барномаи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020 (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели соли 2011, № 227). – Душанбе, 2011.- 93 с.
4. Выготский, Л.С. Собр. соч.: В 6т./А.В.Запорожец; АПН СССР. - М.: Педагогика, 1982-1984.
5. Зиев, А. Развитие способностей и потребностей личности: гармония и дисгармония: Автореф. дис... канд. филос. наук: 09.00.11. - Душанбе, 1999. - 18с.
6. Леонтьев, А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. - М.: Политиздат, 1975. - 304с.
7. Лутфуллоев, М. Истиклолияти Тоҷикистон ва маълумоти муосир / М. Лутфуллоев. – Душанбе: Ирфон, 2006. -146 с.
8. Мясищев, В.Н. О взаимосвязи общения, отношения и обращения как проблемы общей и социальной психологии // Социально-психологические и лингвистические характеристики форм общения и развития контактов между людьми: Тезисы всесоюзного симпозиума. - Л., 1970. -224с.
9. Философская энциклопедия /Гл. ред. Ф.В.Константинов. - М.: Советская энциклопедия, 1970.-Т.5.-740с.
10. Шаропов, Ш. А. Потенциальные возможности образования в формировании креативности студентов/Ш.А.Шаропов, С.Б.Бобоева//Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Серия гуманитарно-общественных наук. – 2019. – № 2(59). – С. 195-199. – EDN CXXPXU.

REFERENCES:

1. Abdullaev S. Development of higher education in Tajikistan/S. Abdullaev. - Khujand. 1996. - 238 p.
2. Abulkhanova-Slavskaya K.A. Life strategy. - M.: Thought, 1991. – 299 p.
3. 3 Innovative Development Program of the Republic of Tajikistan for 2011-2020 (Decision of the Government of the Republic of Tajikistan dated April 30, 2011, No. 227). - Dushanbe, 2011.- 93 p.
4. Vygotsky L.S. Collected essaye: In 6 volumes: / A.V. Zaporozhets; APN USSR. - M.: Pedagogy, 1982-1984.
5. Zieev, A. Development of abilities and needs of the individual: harmony and disharmony: Abstract of the thesis. dis... cand. philosophy sciences: 09.00.11. - Dushanbe, 1999. – 18 p.
6. Leontiev A.N. Activity. Consciousness. Personality. - M.: Politizdat, 1975. - 304 p.
7. Lutfulloev, M. Independence of Tajikistan and modern information / M. Lutfulloev. - Dushanbe: Irfan, 2006. -146 p.
8. Myasishchev V.N. On the relationship of communication, relationships and appeals as problems of general and social psychology // Socio-psychological and linguistic characteristics of forms of communication and development of contacts between people: Abstracts of the All-Union Symposium. - L., 1970. -224 p.
9. Philosophical Encyclopedia / Editor-in-Chief F.V. Konstantinov. - M.: Soviet Encyclopedia, 1970.- V.5.-740 p.
10. Sharopov Sh.A., Potential education opportunities in reference to formation of students' creativity/ Sh.A. Sharopov, S.B. Boboeva// Scientific notes of the Khujand State University named after. academician B. Gafurov. Humanities and Social Sciences Series - 2019. – No 2 (59). – P.196-200.